

”Lad os tænke denne tanke” – En indledende bemærkning til Nietzsches Lenzerheide-notat

AF PETER K. WESTERGAARD

SLAGMARK #77
SIDER: 177-184

Efter sin fratrædelse i 1879 fra et professorat i klassisk filologi i Basel rejser Friedrich Nietzsche det næste årti fra sted til sted med især Nice i Frankrig og Sils Maria i Schweiz som holdepunkter. Året før sin afsked udgiver Nietzsche *Menneskeligt, alt for menneskeligt. En bog for frie ånder*, som blev Nietzsches første værk efter hans ”antropologiske” eller ”anti-metafysiske” vending. Herefter følger en eller flere bogudgivelser hvert år. I sommeren 1887 opholder Nietzsche sig, som i de forrige år, i Sils Maria. Under hans sidste besøg i 1886 blev *Hinsides godt og ondt. Forspil til en fremtidens filosofi* udgivet. I løbet af sommeren 1887 udarbejdes *Om moralens genealogi. Et stridsskrift*. Forud for ankomsten til Sils Maria gør Nietzsche et kort ophold i Lenzerheide. En ensomt beliggende dal med skove, spredte gårde og marker omtrent 40 kilometer nord for Sils Maria. Dagene går med lange vandreture og Nietzsche overvejer mulige tilrettelæggelser af det planlagte men aldrig færdiggjorte hovedværk *Vilje til magt. Forsøg på en omvurdering af alle værdier*. Han overvejer tillige at udfærdige en mindre bog af enkeltstående afhandlinger under titlen *Om moralens genealogi*. Midt under opholdet nedfælder Nietzsche et længere notat under overskriften *Den europæiske nihilisme*. Notatet er dateret: ”Lenzer Heide, den 10. juni 1887”.¹ I 16 paragraffer gives der et signalement af Europas åndelige og kulturelle krise. Nietzsche udreder hvorfor og hvorledes denne krise har indfundet

sig som en nødvendig følge af de hidtidige værdier. Der reflekteres over gangen i de europæiske værdiers selvopløsning, og i notatet bringes flere af det forløbne års centrale tankefigurer og udredninger sammen, ligesom nye ideer kommer til. Der knyttes an til idéen om ”moralens selvophævelse” fra det nye forord til *Morgenrøde*. *Tanker om de moralske fordomme* fra efteråret 1886. Notatet præsenterer en overgribende eller ”universalhistorisk” beretningen om den europæiske nihilismes opkomst og om krisens mulige overvindelse.

Set i forhold til Nietzsches mange andre sammenfattende genfortællinger af den europæiske kulturs og tænknings historie er *Lenzerheide-notatet* (LZ) først sent blevet genstand for opmærksomhed. Dette skyldes flere forhold, men dog især den omstændighed at notatet først atter blev kendt i sin helhed med udgivelsen af Nietzsches notesbog *N VII 3*, fra sommeren 1886 – efteråret 1887, i Giorgio Colli og Mazzino Montinaris *Kritische Studienausgabe* af Nietzsches *Sämtliche Werke* fra 1967-1977. Indtil da og siden 1906 har de 16 afsnit om *Den europæiske nihilisme* kun været kendt indirekte via tre indbyrdes adskilte tekstdele i den posthume og (re)konstruerede tekst *Viljen til magt*. En samlet udgivelse af notatets afsnit forefindes dog i den første version og offentliggørelse af Nietzsches efterladte papirer i 1901. Her gengives hele notatets ordlyd som fragment 10 i den første bog af *Viljen til magt* under dets titel *Den europæiske nihilisme*. Notatets afsnitsnummerering er dog udeladt og dets steds- og datoangivelse ligeså.² Men med den nye og udvidede version (fra 483 til 1067 fragmenter) af *Viljen til magt* fra 1906 (se Fuchs, 2014, s. 108-131), i den såkaldte *Kröner Taschen-Ausgabe*, blev notatets afsnit gengivet i tre indbyrdes adskilte dele,³ der alle er indføjjet i forskellige kapitler i ”værkets” *Første bog: Den europæiske nihilisme*. Herved blev notatets eksistens, fortælling og argumentation ignoreret, da *Lenzerheide-notatets* 1. og 2. afsnit nu blev gengivet som det 4. og 5. tekstfragment i den første bogs kapitel ”Nihilisme”, og notatets 3. afsnit blev indføjjet som fragment 114 i kapitlet ”Om den europæiske nihilismes historie”. De resterende dele af notatet, det 4. til og med det 16. afsnit, gengives samlet som fragment 55 under titlen ”Krisen: Nihilisme og genkomsttanke” (se Nietzsche, 1906, s. 11-12, 47-53, 90). Denne ufuldstændige gengivelse af *Lenzerheide-notatets* afsnit er ligeså gældende i det senere bind 15 af *Nietzsche's Werke* fra 1911, kendt som *Großoktav-Ausgabe*, og i den tekstkritisk anlagte *Musarion-Ausgabe* af Nietzsches *Gesammelte Werke* fra 1920-1929, der i overvejende grad blev det gældende afsæt for Nietzsche-forskningen – og om hvilket Montinari ironisk har be-

mærket, at ”udgavens monumentalitet står i et omvendt proportionalt forhold til dens videnskabelige betydning” (Montinari, 1988a, s. 8).

Det er altså først med Collis og Montinari's *Kritische Studiensaussage*, at *Lenzerheide-notatet* blev præsenteret og kendt i sin oprindelige form.⁴ En følge af notatets skæbne er den oplagte, at de mange væsentlige og receptionshistorisk afgørende studier af Nietzsches behandlinger af nihilismen har været afskåret fra at inddrage notatet i dets helhed. Dette er eksempelvis tilfældet i Martin Heideggers udførlige behandlinger af nihilismen i forelæsningerne fra 1940 og i de mange monografier om Nietzsche fra Karl Jaspers' fra 1936 til Walter Kaufmanns fra 1956.⁵ Eksemplerne er *mange* (se Müller-Lauter, 1995, s. 223-260).

Efter notatets udgivelse i 1974 har det været genstand for en vis interesse, som spænder fra mere udførlige behandlinger til spredte kommentarer og hastige henvisninger. Notatet er i enkelte tilfælde udgivet særskilt og inddraget i antologier (se Riedel, 2000; Nietzsche, 2000; Pearson & Large, 2006). Ses der bort fra de sporadiske sideblik til notatet, er der enighed blandt de mere udførlige behandlinger om tekstens vigtighed (se Ebbighausen, 2010, s. 59, 65; Sommer, 2012, s. 156-184, 167; Brock, 2015, s. 284). For Nuno Nabais fremstår notatet som ”den mest systematiske tekst Nietzsche nogen sinde har skrevet om nihilismens genealogi” (Nabais, 2006, s. 137), og for Montinari udgør teksten, som det hedder, ”et højdepunkt” (Montinari, 1999, s. 147) i Nietzsches forsøg på ”at sammenfatte de grundlæggende temaer i sine filosofiske refleksioner anno 1887: nihilisme, evig genkomst, vilje til magt” (Montinari, 1999, s. 152). Ifølge Montinari harmonerer *Lenzerheide-notatets* tankebevægelse med Nietzsches sene tænkning generelt og i særdeleshed med hans arbejde fra år 1886-1887. Notatets bærende idé kommer til udtryk i den første halvdels belæring om, at det er ved moralens egen værdi ”*sandfærdigheden*” (LZ 2), at moralen i historiens løb bringes til sin egen selvopløsning. Montinari peger dog sideløbende på, at notatets skildring af denne ”opløsningsproces” (LZ 2) omfatter to forskellige anvendelser af læren om den evige genkomst; dels som den tanke, der leder til ”den mest ekstreme form af nihilisme” (LZ 6), dels som den lære, der leder til en bejelse af ”tilværelsen, sådan som den er, uden mening og mål” og uundgåeligt tilbagevendende (Montinari, 1980, s. 335-336). For Gianni Vattimo er netop læren om den evige genkomst det centrale omdrejningspunkt i notatet, her mere præcist ”dens dobbelte betydning af [henholdsvis] en ekstrem skærpelse af nihilismen og af den ny betingelse for

menneskets lykke". Vattimo anfører: "Den mest sammenhængende og oplysende tekst om den evige genkomsts selektive indhold er et notat fra sommeren 1887 med titlen *Den europæiske nihilisme*" (Vattimo, 1985, s. 94). Modsat Montinari hævder Nabais i sin behandling af notatet,⁶ at det dokumenterer "en radikal ændring i Nietzsches program" (Nabais, 2006, s. 131). I *Lenzerheide-notatet* lancerer Nietzsche nemlig idéen om, at "moral, i betydningen et oprør mod livet, ikke opstår af en magtesløshed over for naturen, men af en magtesløshed over for mennesker [LZ 9]" (Nabais, 2006, s. 142). Tidligere betragtede Nietzsche moral som et udtryk for og en følge af menneskets livsbetingelser generelt, men nu udredes moral som et udtryk for og en følge af en bestemt "type" af vilje. Denne ændring i behandlingen af moral finder sted i perioden omkring notatets affattelse, og det afspejler denne ændring. I *Lenzerheide-notatets* første halvdel (LZ 1-8) rekapituleres den hidtidige antagelse, mens notatets anden halvdel (LZ 9-16) introducerer den nye: at det er "afmagten overfor mennesker, ikke afmagten overfor naturen", som er årsagen til moralens herkomst (LZ 9). Hertil kommer, siger Nabais, at notatet just er bemærkelsesværdigt derved, at Nietzsche her opgiver en forsat brug af læren om den evige genkomst som den tanke, der driver mennesket til at gøre front mod og overskride nihilismen. For i notatet anvendes den evige genkomst udelukkende som den tanke, der skærper og bringer nihilismen til en kulmination. Nihilismens overskridelse søges nu udelukkende via menneskets "grundkaraktertræk" (LZ 8), dets "vilje til magt" (LZ 9). "Dette", pointerer Nabais, "er grunden til, at idéen om den evige genkomst er helt fraværende i *Om moralens genealogi* – lige som den vil være fraværende i alle de andre bøger, som Nietzsche vil udgive efter 1887" (Nabais, 2006, s. 143). Werner Stegmaier er mindre kategorisk, idet han i stedet foreslår, at notatet blot røber en vankelmødighed hos Nietzsche vedrørende læren om den evige genkomst. Læren tildeles her kun én rolle i skildringen af moralens opløsning og nihilismens fremkomst. Læren sættes udelukkende i relation til viljen til intet, "nihilismens 'katastrofe'" (Stegmaier, 1994, s. 53 og 2012, s. 60-61). I *Lenzerheide-notatets* afsluttende akkord spørger Nietzsche til, hvilken type der vil kunne udholde nihilismen, og som ville kunne overskride den: Er det de frie, muntre ånder, de "mest mådeholdne, de, som ikke har brug for ekstreme trossætninger"? (LZ 15) Stegmaier pointerer: "Nietzsche spørger derfor mod slutningen, og måske stiller han blot spørgsmålet ironisk: 'Hvad vil et sådant menneske tænke om den evige genkomst?'" (LZ 16)

(Stegmaier, 1994, s. 53). Vil den frie muntre ånd give afkald på eller fastholde en (så ekstrem) trossætning som læren om den evige genkomst? Stegmaier lader Nietzsches svar på spørgsmålet stå åbent.

Sideløbende hermed henledes dog også opmærksomheden på sammenhængen mellem *Lenzerheide-notatet* og Nietzsches umiddelbart efterfølgende arbejde *Om moralens genealogi*. For Keith Ansell Pearson og Duncan Large skal notatet primært læses side om side med ”den tredje afhandling i *Om moralens genealogi*, eftersom det der undersøges i begge [tekster] er nihilismen og viljen til intet” (Pearson & Large, 2006, s. 309), mens notatet, ifølge Stegmaier, blot på generel vis foregriber og opridser rammerne for tilrettelæggelsen af og for emnebehandlingerne i Nietzsches moralfilosofiske hovedværk. ”I Lenzer-Heide-fragmentet øjnes således Nietzsches søgen efter den rette afgrænsning af og efter den rigtige begyndelse på *Om moralens genealogi*“ (Stegmaier, 1994, s. 53). Hertil kan det tilføjes, at netop hvad angår Nietzsches fortælling om moralens opkomst i den første afhandling i *Om moralens genealogi*, da fremstår denne beretning som en repetition af notatets pointeringer: at moralen har sit afsæt i ”afmagten overfor mennesker”; at det ”ikke [er] afmagten overfor naturen”, der avler ”den mest desperate forbitrelse mod tilværelsen”, men afmagten over for de herskende, ”herrerne” overhovedet (LZ 9); at moralens dannelse forudsætter en konflikt mellem ”herrerne” og ”de ilde stedte”, ”mennesker og stænder, som blev misbrugt og undertrykt af mennesker” (LZ 9). I *Lenzerheide-notatet* og få uger senere i den første afhandling i *Om moralens genealogi*, udredes moral som det ”opretholdelsesmiddel” (LZ 1), de undertrykte griber til for at magte og håndtere nævnte konflikt. Moral er det middel, hvorved de herskende bestemmes som ”fjenderne, overfor hvilke den jævne mand må beskyttes, dvs. først og fremmest indgydes mod, styrkes” (LZ 9). Det hedder i notatet: ”Moralen beskyttede de mislykkede mod nihilisme, idet den gav enhver en uendelig værdi, en metafysisk værdi og indsatte dem i en orden, der ikke stemmer med den verdslige magt og rangorden: den lærte hengivelse, ydmyghed osv.” (LZ 10).

Sluttelig bør det fremhæves, at notatets affattelse også (som antydnet) står i relation til Nietzsches bebudede hovedværk *Viljen til magt. Forsøg på en omvurdering af alle værdier*.⁷ Værket annonceres på bogomslaget til *Hinsides godt og ondt* i 1886. Nihilismen er tiltænkt som emnet for den første bog i det projekterede *Magnum opus* og *Lenzerheide-notatets* 16 afsnit kan betragtes som et af Nietzsches mange tilløb hen imod det planlagte værk. To måneder efter notatets affattelse og under arbejdet

med den tredje og sidste afhandling til *Om moralens genealogi* havde Nietzsche notatet i erindring. Sidst i afhandlingen varsles og refereres der til en uddybende behandling af det asketiske ideals betydning ”under titlen ”Om den europæiske nihilismens historie”” – ”jeg henviser her til et værk under forberedelse: *Viljen til magt. Forsøg på en omvurdering af alle værdier*”. Set i det perspektiv er *Lenzerheide-notatet* et første sammenhængende udkast til denne historie og dermed tænkt som et bidrag til det aldrig færdiggjorte ”Hauptwerk”.

NOTER

- 1 For en biografisk indplacering og udredning af notatet se Westergaard, 2018.
- 2 Steds- og datoangivelse er anført i udgivelsens afsluttende ”Anmerkungen” (Nietzsche, 1901, s. 530). For gengivelsen af notatet se samme bind, s. 19-26.
- 3 Det er uvist hvilken tekst Elisabeth Förster-Nietzsche henviser til i sit korte ”Nachbericht” til Kröner-Ausgabe, når det hedder: ”Under rejsen fra Chur til Sils-Maria afbrød han [Nietzsche] sin tur i Lenzer Heide og skrev der indledningen til *Viljen til magt*.” Henvises der her med ”indledningen” til *Lenzerheide-notatet* eller en decideret ”Indledning”? Er sidstnævnte tilfældet er det uklart, hvilken tekst Elisabeth Förster-Nietzsche har i tankerne. Der anføres ingen bemærkninger i ”Nachbericht” om de redaktionelle overvejelser bag notatets opsplnitning (Förster-Nietzsche, 1906, s. 533). Notatets første ufuldstændige (og forvanskede) og opsplittede gengivelse falder to år tidligere i den da seneste rekonstruktion af den første bog til ”*Viljen til magt*” (i Förster-Nietzsche, 1904, s. 698-700).
- 4 Karl Schlechta gengiver dog omtrent ti år forinden i Friedrich Nietzsche. Werke in drei Bänden teksten i dens helhed, dog uden en angivelse af, at der er tale om et selvstændigt og velafgrænset notat, med egen titel og nummererede afsnit (Schlechta, 1954-1956, s. 852-856).
- 5 Heidegger, Jaspers og Kaufmann henholder sig henholdsvis til Großoktav- og Kleinoktav-Ausgabe og Musarion-Ausgabe. Heidegger såvel som Jaspers henviser til den anden udvidede version af *Der Wille zur Macht* fra 1906, jf. Fuchs, 2014, s. 108-131.
- 6 For andre udførlige behandlinger se også Riedel, 2000, s. 70-81; Born, 2010, s. 146-169; og Skowron, 2013, s. 355-377.
- 7 For dette planlagte hovedværks historie se Montinari, 1988, s. 383-400 og Westergaard, 2009, s. 62-96.

LITTERATUR

- Born, M.A. (2010) *Nihilistisches Geschichtsdenken. Nietzsches perspektivische Genealogie*, München: Wilhelm Fink Verlag.
- Brock, E. (2015) *Nietzsche und der Nihilismus*, Göttingen: Walter de Gruyter.
- Ebbighausen, R. (2010) *Die Genealogie der europäischen Krisis*, Würzburg: Verlag Königshausen & Neuman.
- Fuchs, D. (2014) "Der Wille zur Macht: Die Geburt des „Hauptwerks“ aus dem Geiste des Nietzsche-Archivs“, i: C. Niemeier et al. (Hrsg.): *Friedrich Nietzsche*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 108-131.
- Förster-Nietzsche, E. (1904) *Das Leben Friedrich Nietzsches*, Band 2, Zweite Abtheilung, Leipzig: Verlag von C.G. Naumann.
- Förster-Nietzsche, E. (1906) "Nachbericht", i: *Friedrich Nietzsches Werke*, Band 9, Leipzig: Alfred Kröner Verlag, 529-538.
- Heidegger, M. (1961) *Nietzsche*, Band 2, Pfullingen: Verlag Günther Neske.
- Jaspers, K. (1936) *Nietzsche. Einführung in das Verständnis seines Philosophierens*, Leipzig: Walter de Gruyter.
- Kaufmann, W. (1950) *Nietzsche. Philosopher, Psychologist, Antichrist*, Princeton: Princeton University Press.
- Montinari, M. (1980) "Nietzsches Nachlaß von 1885 bis 1888 oder Textkritik und Wille zur Macht“, i: J. Salaquarda (Hrsg.): *Nietzsche*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 323-349.
- Montinari, M. (1988a) "Vorwort", i: *Friedrich Nietzsche. Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*, Band 14, Berlin: Walter de Gruyter: Berlin, 7-17.
- Montinari, M. (1988b) "Nietzsches Nachlaß von 1885 bis 1888 und der "Wille zur Macht"", i: *Friedrich Nietzsche: Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*, Band 14, Berlin: Walter de Gruyter, 383-400.
- Montinari, M. (1999) *Che Cosa ha detto Nietzsche*, Milano: Adelphi Edizioni.
- Müller-Lauter, W. (1995) ""Der Wille zur Macht" als Buch der ‚Krisis‘ philosophischer Nietzsche-Interpretation“, *Nietzsche-Studien* 24, 223-260.
- Nabais, N. (2006) *Nietzsche and the Metaphysics of the Tragic*, London: Continuum.
- Nietzsche, F. (1901) *Nietzsches Werke*, Band 15, Zweite Abtheilung, Leipzig: C.G. Naumann.
- Nietzsche, F. (1906) *Friedrich Nietzsches Werke*, Band 9, Leipzig: Alfred Kröner Verlag.
- Nietzsche, F. (1911) *Nietzsches Werke*, Band 15, Zweite Abtheilung, Leipzig: Alfred Kröner Verlag.
- Nietzsche, F. (1920-1929) *Gesammelte Werke*, 23 Bände, München: Musarion Verlag.

- Nietzsche, F. (1954-1956) *Friedrich Nietzsche. Werke in drei Bänden*, Band 3, München: Carl Hanser Verlag.
- Nietzsche, F. (1988) *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Nietzsche, F. (2006) *Il nichilismo europeo. Frammento di Lenzerheide*, Milano: Adelphi Edizioni.
- Pearson, K.A. & Large, D. (Eds.) (2006) *The Nietzsche Reader*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Riedel, M. (2000): "Das Lenzerheide-Fragment über den Europäischen Nihilismus", *Nietzsche-studien* 29, 70-81.
- Riedel, M. (2000) *Nietzsches Lenzerheide-Fragment über den Europäischen Nihilismus*, Zürich: Kranich Verlag.
- Skowron, M. (2013) "Dionysischer Pantheismus. Nietzsches Lenzer Heide-Text über den europäischen Nihilismus und die ewige Wiederkehr/-kunft", i: R. Reschke (Hrsg.): *Wirklich. Wirklichkeit. Wirklichkeiten. Nietzscheforschung, Jahrbuch der Nietzsche-Gesellschaft*, Band 20, Göttingen: Walter de Gruyter, 355-377.
- Stegmaier, W. (1994) *Nietzsches 'Genealogie der Moral'*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Stegmaier, W. (2012) *Nietzsches Befreiung der Philosophie*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Sommer, A.U. (2012) "Nietzsche's Readings on Spinoza", *The Journal of Nietzsche Studies* 43, 156-184.
- Vattimo, G. (1985) *Introduzione a Nietzsche*, Roma: Editori Laterza.
- Westergaard, P.K. (2009) *Nietzsche "... fra 1888, som år et ..."* Et studie i Nietzsches 'Der Antichrist', Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Westergaard, P.K. (2018) *Nietzsche. "Hvis man altid går til grunden" En afslutning*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.